

Hassas Konular

Hazar Havzası Türk Devlet ve Topluluklarında Millet-Devlet Meseleleri Üzerine¹

Nesib Nesibli*

23 Nisan 2011

“Hazar Havzası Türkleri”nden amacımız Hazar denizi yöresindeki Azerbaycan Cumhuriyeti, Batı Türkistan’daki Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan cumhuriyetleri, İran ve Rusya Federasyonu’ndaki Türk topluluklarıdır. Yüzyıllarca, Türk gölü olmasına rağmen burası hiç bir zaman bilimsel anlamda ekonomik ya da siyasal “bölge” olmamıştır. Bugün de onları birleştiren ve ayıran özellikler var. En büyük özellik tabî Hazar etrafında çoğunlukla aynı millettendir – Türklerden oluşan etnik birliğin var olmasıdır.

Biz, onların şimdiki durumunu daha iyi anlayabilmek için millet-devlet teorisinden faydalanabiliriz. Bu teori bir zamanlar Avrupa’da ortaya çıkmış ve büyük rağbet kazanmıştı. Tabî, Avrupa, millet-devlet sürecinden geçtiği için bu teori şimdi burada o kadar da popüler değil. Fakat bizim ele aldığımız coğrafyadaki durumu incelemek için bu teoriye, zannımca ihtiyaç var. Bu teorinin şu verileri özellikle önemlidir:

- Milleti zayıf olan devlet kuvvetli olamaz.
- Milletle devlet çatıştığında, neticesi devletin çöküşüdür.
- Millet, kendi inşası sürecinde belli bir aşamaya yetişmeden devletten demokrasi beklemek doğru değildir.

Bizim kısa tebliğimizdeki fikirlerin kolay anlaşılması için bu coğrafyayı üç gruba bölmeyi uygun gördük:

1. Bağımsız devletlerdeki Türkler
2. İran’daki Türkler
3. Rusya Federasyonu’ndaki Türkler.

Yeni bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkması genel Türk tarihinde fevkalade büyük hadisedir. Şu an bu devletlerin kendi bağımsızlığını kaybetmesi tehlikesi söz konusu değil. En büyük meselesi, otoriter rejimlerden sıyrılıp, demokratik devlet kurmalarıdır.

İlk önce ele almamız gereken mesele: Sovyetlerin çöküşünden sonra bu devletler neden demokrasi yolunu değil de, yeniden siyasî rejimlerin sertleşmesi yolunu tuttular? Birinci nedeni, toplumun sosyal kuruluşunda aramak gerekir. Sovyet döneminde yaratılmış idarî bürokrasinin gücünü kırmak mümkün olmadı. Bu sınıf Sovyet döneminde dominant sosyal tabaka idi: siyasî, iktisadî, ideolojik bakımdan ona rakip olabilecek bir güç merkezi yoktu. Aydınlar tabakası 1937’de kurşuna dizildikten sonra yerde kalanların büyük çoğunluğu zayıf, korkak, akidesiz yığınlara dönüştürüldü, idarî bürokrasinin hademesi oldu. Sovyet rejimi işadamları tabakasını ekonomik ve fiziksel olarak mahvetti. İşçi-köylü sınıfı komünist propagandası malzemesi olarak kullanıldı, ama kendisi eski “raiyyet” veya “krepostnoy” (köle) denilen sosyal tabakadan farklılaşmadı. Sovyetlerin çökmesinden az sonra toparlanmayı başaran bu bürokrasi, siyasî iktidarını tahkim etti. Özelleştirme ile iktisadî gücünü artıran bu tabaka yeniden dominant güce dönüştü. Fakat eski gayri-millî ideolojisini, kriminal-rüşvetçi karakterini değiştirmede. Bu, şimdiki otokratik rejimlerin sosyal mahiyetini oluşturan faktördür.

¹ “Hâlden İstikbale Türk Varlığı: Meselelerimiz, Hedeflerimiz” Toplantısı (KÖKSAV’ın Kuruluşunun 20. Yılı Şerefine, 16 Nisan 2011, Ankara) bildiri metnidir.

Demokratik rejimin kurulabilmesi için milletleşme sürecinin belli seviyeye erişmesi gerekir. Bu sahada yine de Sovyet döneminde büyük problemler yaratıldı. Bugün vatandaş “Biz kimiz, nereden gelip, nereye gidiyoruz?” sorusuna doğru-dürüst cevap bulamıyor. Bu, tüm Hazar etrafı Türkler için geçerlidir. Doğru, inandırıcı, objektif tarih şuuruna sahip olmayan etnik birliğin millet olması ise hayli zor. Bu mesele Anadolu Türklerince anlaşılabilir. Türkiye, Atatürk döneminde millet inşası sürecini yaşadı, bugün eğrisi-doğrusu, kazanımları ve problemleri ile, ayakta duran bir Türk milleti var. Bakalım, Azerbaycan’da ve Batı Türkistan’daki durum aynı mıdır?

Azerbaycan örneğinde bahsettiğimiz meseleye bir göz atalım. Bugün Azerbaycan vatandaşı “Kim olduğu, nereden gelip, nereye gittiği?” sorusuna cevap veremiyor. Kaşgarlı Mahmud’un “Kökün kim?” sorusuna cevaplandırılacak olan Azerbaycan vatandaşı 4-5 etnik anlam kullanır: resmen “Azerbaycanlı”, millî aydınlar gayri-resmî olarak “Türk” veya “Azerbaycan Türkü”, “Azeri”, “Azeri Türkü”. Azerbaycan dünyadaki az ülkelerden biridir ki, onun anayasasında “millî” sözü defalarca kullanılmasına rağmen, bir defa bile “millet” sözüne rastlayamazsınız. Fakat bu “millet” nedir? “Azerbaycanlı” sözü hangi manayı ifade ediyor? Resmî tarih konseptine göre, bu “Azerbaycanlı” denilen zat Kafkasya ve İran kabilelerinden oluşmuş, sonra Oğuzlarla/ Selçuklularla karışarak meydana gelen bir halita. Yani Azerbaycan Cumhuriyeti nüfusunun %90’dan fazlasına beraber olan bu Türk, köklerinin Kafkasya veya İran veyahut da Türk kabilelerinden gelmesi hakkında hep kuşkulu kalmalı. “Azerbaycan’ın Türkleşmesi” denilen konseptte uygun olarak her bir Türk şöyle düşünmeli: benim de ecdadım sonradan Türkleşmiş Talış, Lezgi, Tat veya Farslardan biri değil mi? Bu “Azerbaycanlı” konseptine göre, Sasanlı sülalesinden olup da bu yörelerde yerleşmiş Cavanşir bizim kitaplarda “millî kahraman”ımız addedilmekte. Veya İran değerlerini İslâm değerlerine karşı savunmuş Hürremi hareketinin lideri Babek bizim kahraman. Veya Rusları buralara davet etmiş Gubalı Fethali Han kahraman. Veya ateist ve Türklük düşmanı olan Mirza Fethali kahraman. Fakat bu coğrafyayı bize vatan yapmış Sultan Alparslan, Sultan Toğrul, Sultan Melikşah “işgalci”! Rus adamı Fethali Hanın oğlu – 1822 yılına dek Rus işgaline karşı elde silah mücadele yapmış Şeyhali Han - hakiki kahramanımız, Azerbaycanın Şeyh Şamili resmî tarihimizde yok! Azerbaycan Türkü’nün, tüm Türk dünyasının gurur duyulacak şahısları - Hasan Bey Zardabi, Şeyh Cemaleddin, Ali Merdan Topçubaşı, Ali Hüseyinzade, Ahmed Ağaoglu, Mehmed Emin Resulzade ... gibi fikir ve hareket büyüklerimiz tarihçiliğimizde hakiki kıymetini bulamamışlar.

Çağdaş Azerbaycanlı düşüncesine göre, eski tarihimizi, bize takdir edilen resmî “büyüklerimizi” – padişahları, şahları, hanları, Sovetlerin yarattıkları “kahramanları” sorgulamak yasak. Neden? Bu sorgulama başlayınca, derine gider de, eninde sonunda şimdiki resmî doktrinin tenkidi ile sonuçlanacak diye. Onun için, tarihten konuşunca, ancak resmî konsept dâhilinde konuş.

Neden tarih bilinci üzerinde durdum? Çünkü millî bilincin iki büyük tarafı var – geçmiş hakkında doğru-dürüst, inandırıcı ortak bilgi ve gelecekle ilgili esaslandırılmış konseptler. Azerbaycan’daki gayri-demokratik, gayri-millî rejim bunların oluşmasını istemiyor. Neden? Çünkü o zaman bütçe hesabına insanların beynine sokulması istenilen resmî propagandanın esasları yok olacak.

Azerbaycan ve Batı Türkistan’da millî durumu belirleyen başka, üçüncü önemli faktöre de kısaca değinmek gerek. Son 10 sene müddetinde bu devletler petrol-gaz ihracatçısı devletlere çevrildiler, bu da onları hızla “ortadoğulaştırdı”. Şimdi Orta Doğu’da neler oluyor, biliyoruz. Şimdi, bizim Türk devletlerinde otoriter ve keyfi yönetimlerin değişmesi için 30-40 yıl beklememiz mi gerek? Veya burada demokrasinin olması için Arap ülkelerindeki iç çatışmalar gibi çatışmamı olmalı? Bence, hayır! Bu gün biz rahatlıkla diyebiliriz ki, hızla değişmekte olan bu devletler demokratik yönetimlere gebe!

İran’daki Türkler meselesine gelelim. Kuzeyde olduğu gibi - belki daha fazla - Güneyde de esas mesele millî bilinçtir. Eski imparatorluk mahiyetini korumaya devam eden İran’da Türkler büyük güçtür: ekonomide, siyasî hayatta, demografide ağırlığı olan bir etnik birlik. Devletin başında duran şahıs Türk, fakat Farsdan daha fazla İrancı! Bununla birlikte dikkatinizi çekebilecek bir başka faktör var: İran Türkü 20-30 yıl önceki, hatta 10 yıl önceki insanımız değil. Buna kanıt olarak hiç olmazsa, www.youtube.com, ya www.GunazTV.com’a girip on binlerce insanın stadyumlarda “Haray, haray, ben Türküm!”, “Türk dilinde medrese, olsun gerek her kesel!”, “Tebriz, Bakü, Ankara, Fars hara (nere), biz hara(nere)!” haykırmasına şahit olmak yeterli.

Şimdi İran’da iki alternatif siyasî güç var: Yeşiller hareketi ve Fars-dışı etnik hareketleri. Maalesef, onlar birbirinden ayrı, hatta bazen birbirine karşı gelmekte. Halbuki çok-uluslu İran’da demokrasinin ilerleyebilmesi için millî sorunlar

da çözülmeli. Ve tersine, millî sorunların çözülmesi için bu imparatorlukta demokratikleşmenin derinleşmesi gerektir.

İran Türkleri meselesine döneceğiz, fakat şunu ilave etmek isterdim: Türk dünyasının dil otonomisinin bile olmadığı biricik bölgesi Güney Azerbaycan.

Rusya'daki Türkler en zor meselemiz. Ama burada da aynı fikir, bence, geçerli: Millî bilinci gelişmiş etnik toplum eninde-sonunda kendi problemlerini kendisi çözecek. Yeter ki bu ana problemin çözüm yolları bulunsun. Rusya Türkleri arasında en büyük çoğunluk olan – Tatarlarda millî bilinç daha vahim durumda.

Bugün burada Türkiye ve “Hazar havzası Türkleri” arasındaki ilişkiye temas etmeden duramayız. Ben, Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış Türklerin meselelerini çözmek için yaratıldığını düşünen insanlardan değilim. Ama dış Türklerin meseleleri çözülsün, Türkiye Cumhuriyeti, Türk milleti daha güçlü olur düşüncesindeyim.

Azerbaycan'ın, Türkistan'daki devletlerin demokratikleşmesi Türkiye'nin çıkarıdır. Çünkü bu ruhsuz ve ferahsız otoriter rejimler millî değil, millî olamaz. Onlar hiç olmazsa Türkistan'da (Orta Asya'da) birleşmiyorlar. Türkiye ile tabii-kardeşlik ilişkileri kuramıyor, hatta Türk bayrağını indire de biliyorlar. Bu otoriter rejimler umum-Türk entegrasyonu karşısında en esaslı engeldir. “Efendim, siz genç devletsiniz, demokratik olmanız için zamana ihtiyacınız var” argümanı da doğru değil, düşüncesindeyim. Çünkü, daha 93 yıl önce Azerbaycan, Türk dünyası ve İslâm âlemine demokratik, laik, müreffeh memleket ve devlet modelini önermişti. Azerbaycan'daki ve diğer Türk cumhuriyetlerindeki rejimler zaman geçtikçe daha gerici ve zorba rejimlere dönüşüyor. Bu devletlerin bağımsızlığını tehdit edecek her hangi bir durum yok. “Bu ülkelerin güvenlik sorunları var” iddiaları seslendirilmektedir, amma aslında bu propagandayı yapan iktidarların iktidarda kalma sorunları var. Bazı, “Azerbaycan'ı seven dostlarımızın” ikide-bir “Size demokrasi değil, millî sorunlarınızı ve Karabağ sorununu çözmeniz lazım”, diye telkinleri oluyor.

Yanlış. Çünkü bu güne kadar kazandığımız acı tecrübeler, ve dünyanın tecrübesi ve teorisi (mesela, Hans Morgentau'nun millî güç teorisi) aksini ispat ediyor. Azerbaycan'ın yükselişi ve kendi problemlerini kendi çözebilecek duruma gelmesi burada milletleşmenin derinleşmesine ve devletin demokratikleşmesine bağlı. Bu kadar! Adıgeçer bağımsız Türk cumhuriyetlerinde hakkı bozulan, dövülen, hapsilere atılan insanların büyük kısmı milliyetçi-Türkçü insanlardır. Türkiye Cumhuriyeti devleti onlara destek olamıyorsa, hiç olmazsa millet karşıtı rejimlerin pekiştirilmesinde iştirak etmesin. “Seçim” denilen zorba, haksız, adaletsiz kampanyalardan sonra Türkiye'nin resmî şahıslarının koşa-koşa bunlara destek vermesi kesinlikle yanlış. Sözde “Türk dünyasını seven” insanların yaramaz hareketleri Türkiye'ye puan getirmez, ayıp getirir. Bu fikre önemli bir tez de ilave etmek gerekir: Türkiye Cumhuriyeti'nde hangi parti iktidarda olursa olsun, Türk devletinin Türk dünyasına yönelik siyaseti Türkçü siyaset olmalıdır!

Türk Konseyinin oluşumu fevkalade büyük bir olay. İlk haber olarak ortak Türk dilinin yaratılacağı planı ilan edildi. Bunun gerçekçi strateji olduğu kuşku. Her dilden, ağızdan 3-5 söz alıp, “ortak Türk dili yapmak” Esperanto yapmak gibi müspet sonucu olmayacak bir çalışma. Türk devletlerini ve milletlerini perspektifte bir yerde tutmak istersek, Türkiye Cumhuriyeti devleti Türk dünyasına yönelik siyasetini değiştirmeli. Öncelikle büyükelçilikler halka inmeli, insanlarla çalışılmalı, kültür merkezleri, kitap dükkanları açılmalı... bir sözle, Türkiye kendi varlığını halk nezdinde hızla yükseltmeli.

1990'ların başlarından duyduğum yanlış bir yaklaşımı da dile getirmekte fayda var. “Bizim derdimiz az imiş gibi, bu Türkî cumhuriyetler de nereden çıktı?” gibi şikâyetler var. Bunu yalnız “Hepimiz Ermeniyiz!” diyebilen şahıslar dile getirebilir. Hatta meseleye tüccar gözü ile bakılsa görülür ki, dış Türkler izafi yük değil. Tam tersine, Türkiye Cumhuriyeti devletini kuvvetlendirecek olan bir İlahî lütuftur. Bunu iyice değerlendirmek gerek. Türk cumhuriyetlerinin iktisadî, malî, insanî, coğrafi, siyasi... potansiyeli Türkiye Cumhuriyeti'nin gücüne güç katabilecek faktörlerdir. Neden Türk cumhuriyetlerinde birikmiş ve mevcut iktidarların nereye harcayacağını bilmediği büyük malî kaynaklardan Türk dünyası için ortak bankanın kurulması olasılığı müzakere edilmesin? Neden Türk dünyasında sermayenin, insanların, bilginin serbest dolaşımı meselesi bugün müzakere edilmesin?

Bunun yanında daha önemli bir faktör var. Bu da Türkleri birbirinden ayıran resmî Sovyet tarih konseptinin değiştirilmesi imperatifidir. Bugün her Türk cumhuriyetinde yerel coğrafyaya bağlı, birbirinden farklı, yanlış eski devir ve orta yüzyıllar hakkında resmî tarih konsepti hâkim. Genel Türk entegrasyonunun gelişmesi için en azından eski devir genel Türk tarihi konsepti, başka sözle, ortak geçmiş konsepti oluşturulmalı.

Türk dünyasının hakiki birleşmesinin yolu Güney Azerbaycan'dan geçer. Türkiye'nin Kerkük meselesindeki yanlışlığı Güney Azerbaycan konusunda tekrar edilmemelidir. Komşu devletin toprak bütünlüğünden yana olmak, buradaki Türk azınlığın derdine itinasız yaklaşmak anlamına gelmemelidir. Aksi takdirde bunun bedeli ağır olacaktır. Biz bu acı tecrübeyi yaşadık. Aynı tecrübeyi İran'da yaşamamalıyız.

Türk entegrasyonunun ilerlemesi Rusya Türklerini de etkileyebilir. XX. yüzyılın başlarında meşhur Türkçü büyüklerimizin verdiği bir tez bugün de geçerlidir. Ali Bey Hüseyinzade'nin 1904 yılında Mısır'daki "Türk" gazetesine yazdığı "Mektubi-mahsuse"si malumunuzdur. Yusuf Akçura rahmetli bu kısa (2 sayfalık), fakat fevkalade kıymetli makalede onun siyasî Türkçülüğü müdafaa ettiğini yazmış. Fakat bu küçük yazıda birkaç başka konseptüel mesele de var. Ali Bey bu yazısında millî güç teorisinden bahsediyor, sonra diyor ki, bizlere "Tatar" gibi adlar koyup, kendinizden uzaklaştırmayın. Çünkü dış Türklerin gelişmesi Türkiye'yi, Türkiye'nin gelişmesi ise onları güçlendirir.

Sonuç olarak, Hazar havzası Türklerinin en öncelikli meselelerinin Türk dünyasında ortak tarih konseptinin oluşması, Hazar etrafındaki Türk devletlerinde demokrasi, Rusya Federasyonu ve İran'daki soydaşlarımızın dertlerine itinalı yaklaşım gerekliliği, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve Türk aydınlarının bu meselelerde üstün rol üstlenmesi lüzumuna dikkatlerinizi çekerek, bu meselelerin hassasiyetinin lazımcıca idrak edilip, çözüleceğine umutlarımı ifade etmek isterim.

Nesib Nesibli, Prof.Dr., Azerbaycan Araştırmaları Vakfı Bşk., E. Büyükelçi ve Milletvekili (Bakü)

KÖKSAV E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAV bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2011, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.